

УДК 61(091):[281+296]

DOI: 10.26565/2226-0994-2020-63-14

Валентина Куриляк

КОНЦЕПТ ПРАКТИК ЄВРЕЙСЬКОЇ ТА РАНЬОХРИСТИЯНСЬКОЇ МЕДИЦИНИ

У статті досліджено теологічні й філософські витoki давньоєврейської та ранньохристиянської медицини. Показано, що основу медичної практики стародавніх євреїв і ранніх християн складала книга Старого Заповіту. У контексті досліджуваної теми було детально розглянуто відповідні принципи харчування, санітарії та гігієни, проаналізовано правила догляду за хворими людьми, а також заходи, які застосовувалися давньоєврейським народом під час лікування інфекційних хвороб. Встановлено, що стародавні євреї ізолювали заражених людей від тісних контактів із іншими членами спільноти, уникаючи в такий спосіб поширення різних захворювань та епідемій. Встановлено, що деякі єврейські твори післябіблійного періоду містять опис розвитку філософії та етики в медицині. Основними з них є Мідраш, Мішна й Талмуд. Досліджено концептуальні медичні основи, які викладено в П'ятикнижжі Мойсея і Талмуді. Визначено, що основна увага єврейських лікарів-практиків була зосереджена на профілактиці захворювань. Давньоєврейські лікарі великого значення надавали принципам ритуальної чистоти, а це зі свого боку мало безпосереднє відношення до суспільної гігієни. Розглянуто низку творів ранніх отців церкви, які ініціювали практику догляду за фізично хворими людьми. Встановлено, що у творах отців церкви неодноразово зустрічаються згадки про хірургічні операції та лікування душевних хвороб.

Ключові слова: єврейська медицина, ранньохристиянська медицина, отці церкви, П'ятикнижжя Мойсея.

Постійне зростання кількості населення планети ставить перед сучасною медициною низку глобальних проблем, вирішення яких потребує залучення кваліфікованих науковців не лише з медичної галузі, але й з різних наукових напрямів. З історії відомо, що інфекційні пандемії, як-от «Чорна смерть» (чума), «холера», «іспанка» тощо, не раз загрожували населенню планети, забираючи життя в мільйонів людей. Звісно, порівнюючи зі станом сучасної медицини, можна стверджувати, що давньоєврейські чи середньовічні медичні практики кардинально відрізняються. Втім, той-таки принцип карантинних обмежень, який використовували ще стародавні євреї під час лікування заразних хвороб, є й досі актуальним. Тому, зважаючи на світові карантинні обмеження, які вводяться для запобігання поширенню захворювання COVID-19, вважаємо за доцільне звернутися до витоків цієї практики, а також розглянути інші лікувальні практики давньоєврейського народу, підґрунтям для яких було П'ятикнижжя Мойсея та інші книги Старого Заповіту. У цьому контексті *метою* дослідження ми визначаємо концептуальний огляд медичних практик давньоєврейської та ранньохристиянської медицини.

Загально відомо, що основу релігії євреїв складав Закон Мойсея (П'ятикнижжя), який містив 613 заповідей, з яких 213 регулювали проблеми санітарії та харчового раціону. З моменту виходу з Єгипту євреям заповідано було виконувати санітарні норми, оскільки вони були частиною богослужбової практики. А загальносуспільна низка гігієнічних правил допомагала євреям підтримувати здоров'я та чистоту в таборі під час сорокалітньої подорожі пустелею. Зі сторінок Біблії знаємо, що продукти життєдіяльності людей після оволодіння ханаанськими землями зазвичай не викидалися в центрі поселення, оскільки поселенці намагалися зберігати в чистоті воду та продукти харчування. Ця практика

© Куриляк В. В., 2020.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

допомагала єврейському народу вдало боротися з багатьма інфекційними захворюваннями, як-от холера чи дизентерія.

Харчовий раціон євреїв від самого початку був досить чітким і жорстким. Його зміст записано в книзі Левит 11. Ізраїльтянам не дозволялося вживати свинину, моллюсків, зайчатину, конину, птиць сімейства орлиних тощо, оскільки вони були віднесені до категорії нечистих тварин. До речі, досить цікавими є останні дослідження щодо шкідливості вживання вищенаведених продуктів. Результати таких досліджень свідчать, що свинина, моллюски та деякі інші продукти тваринного походження не є корисними для людського організму, а також можуть виступати переносниками збудників різних інфекційних захворювань [див., напр.: Слободкін & Левицька, 2012, с. 36–49]. Тож хоча чотири тисячі років тому єврейський народ, звісно, не був знайомий із мікробіологією та існуванням хвороботворних бактерій чи мікробів, однак за умов дотримання харчових законів Тори стародавні євреї мали набагато меншу ймовірність захворіти.

Також Закон Мойсея містив конкретні інструкції щодо тримання в карантині тих, хто хворів інфекційними хворобами, тоді як сусідні народи практикували позбавлення життя своїх хворих і немічних співгромадян. У книзі Левит з 13 по 15 розділ записано принципи особистої та суспільної гігієни. Ці приписи стосуються не лише стану здоров'я самої людини, а також її одягу та помешкання.

Людину, яка мала інфекційне захворювання, попередньо розміщували у відлюдне місце на тиждень. Якщо за термін карантину людина не одужувала, то вона повинна була омити своє тіло та одяг і знову повернутися у свою оселю. Однак, якщо хвороба не минала, то для запобігання поширенню інфекції серед інших мешканців того міста чи села, хворий знаходився на карантині, постійно живучи поза межами поселення. При наближенні людей до місця перебування хворого, згідно із Законом Мойсея, цей хворий повинен був попереджати їх про те, що поблизу знаходиться джерело інфекції: «і буде кричати: Нечистий, нечистий!» (Книга Левит 13:45). Отже, не дозволяючи тісний контакт із зараженою особою, стародавні євреї могли запобігати поширенню можливих епідемій.

Аналогічно при появі ознак якогось «зараження» на одязі чи стінах помешкання ізраїльтяни були навчені спочатку ретельно перевіряти це підозріле явище. І якщо було виявлено, що це якась цвіль, грибок чи щось інше, що Тора називає «заразою» або «проказою» (Книга Левит 13:51–55), вживалися кардинальні заходи: заражений одяг спалювався, а в будинку практикувалося вишкрібання стін. Але якщо це не допомагало, то дім підлягав руйнуванню з винесенням його решток поза місто (Книга Левит 14:41–45). Ці закони виконувалися впродовж багатьох століть навіть до часу служіння Ісуса Христа. У євангельських текстах описана історія спілкування Ісуса з групою прокажених, де підкреслюється, що хворі «стали здалека» (Євангеліє від Луки 17:12), тобто зберігали дистанцію, щоб запобігти передаванню інфекції.

Розглядаючи приклади санітарних приписів книги Левит, можна дійти висновку, що ці приписи насамперед були спрямовані на профілактику поширення захворювання. А щодо лікарської практики, то на сторінках Старого Завіту містяться негативні згадки про діяльність лікарів. Звернемо увагу на розповідь про царя Асу, який у похилому віці тривалий час мав хворобу ніг, і замість того, щоб шукати допомоги в Яхве, Бога Ізраїля, він звернувся до іноземних лікарів (Друга книга Хронік 16:12; Перша книга Царів 15:23). Втім, представники інших народів у своїй практиці використовували елементи магії та ворожбитства (Книга Повторення Закону 18:9–14). Тому історія говорить, що цар Аса не отримав зцілення, а навпаки – розлютив Господа своїми діями, тому що «у своїй хворобі він не шукав Господа, але лікарів» (Друга книга Хронік 16:12).

Отже, Бог євреїв Яхве не бажав, щоб його народ користувався лікарськими послугами язичників, які часто у своїй медичній практиці використовували магію чи ворожбитські забобони. Як наслідок, зі сторінок книги Повторення Закону знаємо, що в Ізраїлі заборонялася будь-яка практика, яка базувалася на магічних принципах, поширених у народах того часу [Ferngren, 2009, p. 23]. Крім того, відомий дослідник Гаррі Фернгрєн

стверджує, що «Існує достатньо доказів того, що євреї використовували емпіричну медицину для лікування поширених захворювань, але без допоміжної ролі магії, яку суворо забороняв єврейський закон» [Ferngren, 2010, p. 558].

Варто звернути увагу ще на один біблійний вірш, у якому підкреслюється важливість лікарської практики: «Чи немає бальзаму в Гілеаді? Чи ж немає там лікаря?» – говорить пророк Єремія (Книга пророка Єремії 8:22). Використання природних ліків згадується і в історії зіцлення юдейського царя Єзекії, який одужав завдяки молитві пророка Ісаї та припарці з листя фігового дерева, яка була прикладена до ураженого хворобою місця (Друга Книга Царів 20:1–7). Відзначимо й те, що відповідно до Закону Мойсея не допускалося робити аборти (Вихід 21:22–25). Також Старий Заповіт виступає проти самогубства та еутаназії. Багатостраждальний Йов у своїй хворобі не бажав власноруч вкоротити собі віку, а вважав, що тільки Всевишній Бог має визначати, коли і яким чином настане смерть людини: «Знаю я: Ти до смерті провадиш мене, і до дому зібрання, якого призначив для всього живого» (Книга Йова 30:23).

Ще більш яскраві свідчення про лікарів ми знаходимо в єврейських літературних джерелах, що відповідають періоду домінування в тогочасному світі елліністичної культури. Це був час, коли велика кількість євреїв проживала поза межами своєї історичної батьківщини, у діаспорі. Саме тоді вони були піддані значному впливу грецької науки та культури. Яскравим прикладом впливу еллінізму на юдаїзм став найперший переклад книг Старого Завіту в III–I ст. до н. е. з давньоєврейської мови на грецьку під назвою «Септуагінта». Оскільки еллінізм поширився у тогочасному світі, то раціональні принципи медичної школи Гіпократа вплинули й на єврейську медицину. Як уже було зазначено, стародавні євреї, керуючись законами Пятикнижжя Мойсея, не визнавали магичні практики в лікуванні хвороб, тож саме логічний, науковий підхід елліністичної медицини був прийнятий цим народом.

На період еллінізму припадає написання так званої єврейської «міжзавітної літератури». Важливим свідченням поглядів євреїв на професію лікаря є Книга Ісуса, сина Сираха. Вона була написана на початку II століття до н. е. [Ferngren, 2009, p. 24]. Ця книга описує процес лікування як поєднання віри в Бога Ізраїля та звернення по допомогу до професійного лікаря. Можлива суперечливість такого підходу полягала в тому, що Бог вважався Творцем і джерелом усіх знань, зокрема й в лікарській сфері. Вважалося, що по молитві хворого Бог дасть необхідну мудрість лікарю, яка потрібна, щоб правильно діяти в конкретній ситуації та сприяти одужанню пацієнта. Наведемо ці слова: «Шануй лікаря для потреби, бо Господь його створив. Уміння лікаря піднесе його голову вгору, і перед вельможами він буде дивовижним. Господь створив ліки із землі, а розумна людина ними не знехтує. Чи не від дерева осолодилася вода, щоб пізнати Його силу? І Він дав уміння людям, щоб прославитися в Його дивовижних ділах. Ними Він лікував і забирав його біль. Хто робить мазь ними, зробить суміщ, і немає кінця Його ділам, і мир від Нього на обличчі землі. І дай місце лікарю, бо Господь і його створив, і хай не віддалиться він від тебе, бо потребуєш його» (Книга Ісуса, сина Сираха 38:1–12). Отже, це свідчення єврейської думки того періоду щодо медицини передбачає ставлення до вмілого, професійного лікаря як до особи, яку посилає Бог для потреби хворого: «дай місце лікарю, бо Господь і його створив». Під час лікування саме Бог зображений як справжній Лікар: «Він лікував і забирав його біль».

Єврейські твори післябіблійного періоду містять опис розвитку філософії та етики в медицині. Основними з них є Мідраш, Мішна й Талмуд. Вони писалися багатьма авторами протягом декількох століть. Талмуд був повністю сформований до 500 року н. е., він містить розгорнуті пояснення щодо єврейського законодавства, до яких (для більшої наочності) додавалися приклади з повсякденного життя.

У контексті теми нашого дослідження важливо відзначити, що в цих текстах детально були розглянуті принципи харчування, санітарії, гігієни, а також описані правила догляду за хворими людьми. Подібно до Пятикнижжя Мойсея, у Талмуді основна увага

зосереджувалася на профілактиці захворювань, велике значення приділялося принципам ритуальної чистоти, яка також мала безпосереднє відношення до гігієни. Також приділялася увага хірургії та душевним хворобам [Selin, 2003, pp. 305, 312–318].

Зі сторінок Талмуду ми дізнаємося про існування єврейських лікарів у Палестині в I столітті н. е. У кожному великому місті мешкали лікарі, які приймали хворих із околиці. Крім того, в Єрусалимі був призначений спеціальний храмовий лікар, який займався лікуванням священиків [Jeremias, 1969, pp. 17–18]. У цьому контексті можна згадати випадок з життя Христа: коли жінка мала невиліковну кровотечу, то вона «чимало натерпілася від багатьох лікарів» (Євангеліє від Марка 5:26). Отже, декілька літературних джерел розповідають, що в той період євреї дійсно займалися лікарською практикою, але водночас не в усіх випадках вони могли допомогти хворому.

Виходячи з вищенаведеного, можна стверджувати, що основи для збереження здоров'я давньоєврейського народу були закладені ще за часів Мойсея, унаслідок чого євреї були чистими, охайними та менше хворіли. Водночас, незважаючи на те, що в лікувальній практиці відбулося злиття єврейського та грецького підходів, спостерігаємо визнання вирішальної ролі Бога в процесі лікування, тому люди покладалися саме на нього (але також і не дотримувалися суто магічних принципів допомоги хворим). Саме за благословенням Бога лікар мав зрозуміти, як правильно лікувати пацієнта. У зазначену епоху лікар дуже високо цінувався серед стародавніх євреїв, оскільки вважався своєрідним посередником між Богом і людьми, тому він мав відповідально виконувати свої обов'язки.

Оскільки ранні християни на початку своєї діяльності були тісно пов'язані з давньоєврейськими релігійними поглядами та відповідною культурою, що фактично склало певну «платформу» для виникнення цієї релігії, то огляд медичних практик ранньохристиянської медицини становитиме, на наш погляд, вдале доповнення в розкритті теми цього дослідження. Отже, з моменту виникнення християнської релігії усі її послідовники були покликані наслідувати приклад Ісуса Христа в поведінці та служінні людям. Усі євангелісти, автори книг про земне життя Ісуса, показують, що одним із основних аспектів служіння Христа було чудесне оздоровлення людей, які мали різноманітні хвороби. На відміну від розповсюдженої в I столітті думки, що хвороба людини – це покарання за скоєні гріхи, Христос навчав, що це не завжди так (Івана 9:1–7). Відповідно, Ісус повсякденно навчав милосердно ставитися до всіх, хто фізично страждає, а його вчення в майбутньому стало рушійною силою для медичного служіння та охорони здоров'я у християнському суспільстві.

У більшості випадків, коли Ісус зцілював людину, він спочатку розмовляв із нею, а лише потім чинив чудесне зцілення. Тобто його поведінка схожа на дії лікаря, який турбується також і про психологічний стан пацієнта. Завдяки спілкуванню він дізнавався, що саме турбує людину. Наприклад, наведемо слова Христа до батька хворої дитини: «Як давно йому сталося це?» (Євангеліє від Марка 9:21). Завдяки цьому відкривалася справжня проблема, що допомагало в постановці діагнозу. Після звершення чуда, коли до людини поверталось здоров'я, Ісус не вважав, що його місія завершена. Він також часто давав людині настанови, щоб хвороба не повернулася знову: «Ось видужав ти. Не гріши ж уже більше, щоб не сталось тобі чого гіршого!» (Євангеліє від Івана 5:14). Даючи зціленому такі настанови, Ісус, подібно до лікаря, надавав певний «прогноз» [Love, 2008, pp. 230–231].

Під час свого земного життя (а особливо перед своїм вознесінням) Христос дав апостолам доручення поширювати вістку про віру в Нього. Він також дав їм силу для звершення чудесних зцілень. Новозавітна Книга Дії Апостолів свідчить, що служіння зцілення хворих поруч з проповіддю мало великий вплив на суспільство, і багато людей завдяки цьому стали послідовниками Христа (Книга Дії Апостолів 3:7–10; 8:6–8, 12).

Важливо підкреслити той факт, що традиційно автором третього Євангелія та Книги Дії Апостолів був Лука. Апостол Павло в одному зі своїх послань назвав його «улюбленим лікарем» (Послання до Колосян 4:14). Ці слова є яскравим прикладом того, що християни апостольської епохи позитивно ставилися до професії лікаря.

Також можна погодитися з тим, що в творах Луки (у порівнянні з іншими євангелістами) спостерігається більш детальний опис хвороб. Щодо цього наведемо думку пресвітеріанського служителя Джоела Паркера, який у своїй праці зазначав, що у творах Луки зустрічається спеціальна медична термінологія, яка не трапляється в текстах інших євангелістів: Матвія, Марка, Івана. Для аргументації своєї позиції Паркер наводить історію, у якій тільки Лука назвав лихоманку, від якої страждала теща апостола Петра, саме як «велику» (Луки 4:38), а не як «незначну». Так само цю відмінність підкреслив би відомий давньоримський лікар Гален, про якого ми згадували раніше [Gordon, 2014, pp. 22–23].

Книга Дії Апостолів свідчить, що основу новоствореної християнської Церкви склали саме євреї (Книга Дії Апостолів 2:5, 41; 9:2; 21:20). І саме вони перейняли від Святого Письма та давньої єврейської традиції принцип великої цінності людського життя. Водночас сусідні народи (навіть високо розвинуті Грецька та Римська культури) не цінували життя людей з каліцтвом і невиліковними хворобами. Християни ж, навпаки, намагалися дбати про нужденних, беззахисних і слабих: «тільки щоб ми пам'ятали про вбогих, що я й шильнував був чинити таке» (Послання до Галатів 2:10); «Чиста й непорочна побожність <...> зглянутися над сиротами та вдовицями в утисках їхніх» (Соборне послання Якова 1:27). У цьому контексті історик Роберт Палмер зазначає, що любов у розумінні інтелігентних греків і римлян була подібною до любові, яку уособлювали римська богиня Венера та, відповідно, грецька богиня Афродіта. Ця любов цінувала досконалість, вишуканість і красу, їй була невластива приязнь і співчуття до тих, хто не відображав такі якості [Palmer, 2007, p. 16].

Християни II століття н. е. у своїх працях серед різноманітних настанов щодо утримання від злих вчинків згадували і про священність людського життя. Одним з ранніх духовних повчань, що не увійшли в канон Нового Завіту, є невеликий за обсягом твір «Дідахе», або «Наука дванадцятьох апостолів», у якому найпершою настановою морального життя виступає заповідь «не вбивай» (Дідахе 2:2). Особлива увага приділяється виконанню цього припису щодо немовлят і тих дітей, які ще знаходяться в материнській утробі: «Не вбивай дитини через аборт, ані тієї, що вже народилася» (Дідахе 2:2). Трохи згодом автор цієї праці підкреслює, що «дітовбивці» це є «нищителі творіння Божого» (Дідахе 5:2).

«Послання псевдо-Варнави», твір, написаний у тому ж столітті, повторює той самий принцип: «не завдавай смерті немовляті в утробі, і після його народження не вбивай його» (Послання псевдо-Варнави 19:5). До того ж не було знайдено жодних свідчень того, що будь-які християнські лікарі перших століть давали клятву лікаря. Імовірно тому, що етичні норми християнства були для вірян вищими, ніж гіппократівські. Незважаючи на те, що Гіппократ встановив вищий стандарт, ніж його колеги – грецькі лікарі, християни не бажали клястися хибним богам і були готові піклуватися про людей, які були безнадійно або невиліковно хворі, допомагаючи в їхньому лікуванні. Християни надавали первинну медичну допомогу багатьом хворим від чуми. Ця турбота передбачала молитву та особистий догляд, а саме: купання, постачання продуктів харчування тощо. Ці дії іноді вартували життя багатьом християнам, оскільки вони самі заражалися та помирали.

Найбільш видатний апологет християнської релігії II століття н. е. Іринеї Лійонський (125–200 рр.) згадував важливість лікарської практики та необхідність постановки правильного діагнозу: «Бо неможливо зцілити хворих, якщо він (лікар) не знає про хворобу пацієнтів» [St. Irenaeus, 2020]. Зі свого боку Тертуліан (160–220 рр.) хоча займався теологією, однак у його творах можна помітити глибокі пізнання в медичній сфері [Barnes, 1971, p. 205]. Одна з його цитат свідчить про позитивний погляд на лікарські засоби: «Нехай Ескулап був першим, хто шукав і відкрив ліки. Ісаїя згадує, що він замовив ліки для Єзекії, коли він був хворий. Апостол Павло також знав, що невелика кількість вина є корисною для шлунку» [Tertullian, 2020c]. Також Тертуліан негативно ставиться до «впертих людей», які уникають звертатися по допомогу до «цілюючих ліків», наражаючи себе на погіршення стану здоров'я або навіть смерть [Barnes, 1971, p. 173].

З іншого боку, він засуджував хірургічні практики язичницьких лікарів, які використовували їх для дослідження будови та функціонування людського організму. Тертуліан називав таких людей «м'ясниками» [Tertullian, 2020a]. Додатково відзначимо незгоду цього християнського богослова з практикою вбивства плоду в утробі матері при тяжких пологах, коли розміщення дитини в матці не дає можливості жінці розродитися [Tertullian, 2020b]. Показовим моментом розуміння медицини Тертуліаном є детальний опис хірургічного інструменту для виконання цієї маніпуляції: «Він сформований з добре відрегульованою гнучкою рамкою, також забезпечений кільцевим лезом, на його вершині є затуплений або покритий гаєм» [Tertullian, 2020b]. Також він згадує ще один інструмент «у вигляді мідної голки чи шпипа», який так і називався «вбивця немовляти» [Tertullian, 2020b].

Серед групи християнських письменників III століття н. е. можна виділити Орігена (185–254 pp.), який вважав науку медицину «корисною та необхідною для людського роду» [Origen, 2020a], а також визнавав, що в його часи існували різноманітні погляди щодо «методу лікування тіла», кожен з яких відстоювала певна медична школа, котрі Оріген називав «сектами». Варто відзначити, що далеко не кожен спосіб лікування в ту епоху був загальноприйнятним. Однак такий плюралізм поглядів, згідно зі словами Орігена, не може бути причиною для «уникнення медичної допомоги» в разі потреби. Справжнім спеціалістом у цій сфері він вважав ту людину, яка «вивчила різні погляди медичних сект і після ретельного дослідження з цілої низки теорій обирала з них найкращу» [Origen, 2020a].

Підкреслимо, що Оріген, маючи досить позитивне ставлення до медицини, не вважав її єдиним можливим способом повернути здоров'я. Звернемо увагу на таке твердження: «людина повинна використовувати медичні засоби, щоб зцілити своє тіло, якщо вона хоче жити простим і звичайним чином. Якщо ж вона бажає жити краще, ніж безліч інших людей, вона повинна робити це шляхом відданості Всевишньому Богу і молячись Йому» [Origen, 2020b]. Отже, Оріген вважав, що здоров'я можна повернути не тільки шляхом звернення до медичної допомоги, але й безпосередньо за допомогою молитви до Бога, а також щирої довіри та відчуття залежності від нього. І саме останній підхід він визнавав найкращим.

Дослідники стверджують, що цей погляд згодом був прийнятий низкою християнських авторів, які займалися аскетичними практиками. Інакше кажучи, якою б необхідною і корисною медицина не була, ті християни, які прагнуть тісніших відносин із Богом, повинні шукати зцілення від хвороб лише шляхом молитви [Ferngren, 2009, p. 27].

У IV столітті н. е. християнство стало офіційно визнаватися владою Римської імперії, що дало послідовникам цього віросповідання більше можливостей для практичного служіння суспільству. У цей період з'явилася низка християнських мислителів, серед яких були мужі з місцевості Каппадокія: Василій Великий (330–379 pp.) і Григорій Назіанзин (329–389 pp.). Вони обидва були добре обізнані не тільки в богословських науках, але й у медицині [Ferngren, 2009, p. 27].

Василій Великий, який 370 року став єпископом Кесарійським, заснував місце з численними оселями для допомоги хворим і знедоленим. Для виконання цього завдання там знаходилася достатня кількість лікарів і медсестер. Це один з прикладів медичних закладів, створення яких у різних куточках Римської імперії було ініційоване послідовниками християнства [Buck, 1917, p. 236].

У своєму листі до лікаря-християнина Євстафія Василій досить яскраво описав власний погляд на медицину: «Людство – це турбота всіх вас, хто слідує за професією медицини. Ви, хто обрали медичну професію, повинні турбуватися про людей. І мені здається, що той, хто хотів би обрати вашу професію понад всі інші життєві заняття, зробив би правильний вибір, не відхиляючись від того, що є насправді найціннішим у житті. За відсутності здоров'я життя є болючим і небажаним. А ваша професія – це засіб для збереження здоров'я. Але саме у вашому випадку ця наука є подвійною, і ви

встановлюєте для себе більш високі стандарти людяності, не обмежуючи можливості своєї професії тільки тілесними захворюваннями, але й міркуючи над виправленням духовних недуг» [St. Basil of Caesarea, 2020]. З цієї цитати випливає, що знання та вміння Євстафія допомагають людям відновити втрачене фізичне, тілесне здоров'я, а віра та переконання спонукають цього лікаря ставити «для себе більш високі стандарти людяності», зокрема заради «виправлення духовних недуг» [St. Basil of Caesarea, 2020].

Також архієпископ міста Константинополя Іван Золотоустий (347–407 рр.) створив лікарню для людей хворих на проказу [Ferngren, 2009, pp. 49, 133]. Визнаючи актуальність медичної науки, він виступав проти практики «цілющих» заклинань, вважаючи, що вони не приносять ніякої користі та викликають у пересічних людей негативне враження щодо лікарів: «Скажіть, якщо до одного з них прийде лікар, який нехтуватиме ліками і використовуватиме заклинання, то невже ми повинні називати цю людину лікарем? У жодному разі» [Merideth, 1999, p. 214].

Варто також зауважити, що християнські апологети та мислителі раннього періоду історії цієї релігії у своїх творах нерідко використовували терміни грецької медицини в метафоричному значенні. У той період, наприклад, був популярним «титул», присвоєний Ісусу: «Christus medicus» (Христос Лікар). Це позначення використовували, щоб показати наявність у Ісуса сили цілювати людську душу та дарувати людині спасіння. Хоча християнські письменники, звичайно, описували Ісуса також і як цілителя фізичних хвороб. Порівняння Ісуса з лікарем згадується і в Євангелії: «Лікаря не потребують здорові, а слабкі. Я не прийшов кликати праведних, але грішників на покаєння» (Євангеліє від Марка 2:17) [Ferngren, 2009, p. 30]. Саме за цим принципом намагалися жити всі наступні покоління християн, які не відійшли від вчення першоапостольської церкви.

Підсумовуючи проведене дослідження, варто виокремити дві основні ідеї (концепти), які фактично склали основу давньоєврейської та ранньохристиянської медицини. По-перше, усі медичні практики, зокрема закони санітарії та гігієни, базувалися на Святому Письмі, принципи якого стародавні євреї та ранні християни ретельно впроваджували у практичне життя. По-друге, з часу появи творів отців церкви та першого апостольського символу віри практика допомоги фізично хворим почала набувати систематизованих ознак, оскільки християни намагалися втілювати земний образ життя Ісуса Христа, який вагому частину свого служіння приділив зціленню фізичних хвороб людей. Також відзначимо, що витoki та сутність медичних практик стародавніх євреїв і ранніх християн досі, на наш погляд, зберігають свою актуальність: наприклад, принцип уведення карантину під час інфекційних хвороб, санітарно-гігієнічні заходи, які використовували євреї під час подорожі пустелею, або ж деякі елементи біблійного харчового раціону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Дідахе: Наука дванадцяти апостолів / пер. з грецьк. О. Кіндій. Львів: Український Католицький Університет, 2002. 48 с.

Послание псевдо-Варнавы. *Православная Библиотека*. 2020. URL: <http://pravbiblioteka.ru/reader/?bid=67691>.

Слободкін В. І., Левицька В. М. Харчові отруєння фікотоксинами: етіологія, клініка, профілактика (Огляд літератури). *Проблеми Харчування*, 2012, 1–2, 36–49.

Barnes T. Tertullian: A Historical and Literary Study. London: Oxford University Press, 1971. 340 p.

Buck A. H. The Growth of Medicine from the Earliest Times to About 1800. New Haven: Yale University Press, 1917. 582 p.

Ferngren G. Medicine and Health Care in Early Christianity. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009. 264 p.

Gordon R. The Claims of Religion Upon Medical Men: Protestant Christianity and Medicine in Nineteenth-Century America. Fayetteville: University of Arkansas, 2014. 170 p.

- Jeremias J. Jerusalem in the Time of Jesus. Philadelphia: Fortress Press, 1969. 428 p.
- Love J. W. The Concept of Medicine in the Early Church. *The Linacre Quarterly*. 2008. Volume 75. Issue 3. pp. 225–238. DOI: <https://doi.org/10.1179/002436308803889503>.
- Merideth A. E. Illness and Healing in the Early Christian East. Princeton: Princeton University, 1999. 428 p.
- Origen. Contra Celsum 3.12. *New Advent*. 2020a. URL: <http://www.newadvent.org/fathers/04163.htm>.
- Origen. Contra Celsum 8.60. *New Advent*, 2020b. URL: <http://www.newadvent.org/fathers/04168.htm>.
- Palmer R., Colton J., Kramer L. History of the Modern World to 1815. Boston: McGraw-Hill, 2007. 534 p.
- Selin H. Medicine Across Cultures History and Practice of Medicine in Non-Western Cultures. New York: Kluwer Academic Publishers, 2003. 441 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/0-306-48094-8>.
- St. Basil of Caesarea. Letter 189: To Eustathius the Physician. *New Advent*. 2020. URL: <http://www.newadvent.org/fathers/3202189.htm>.
- St. Irenaeus. Against Heresies (Book IV, Preface). *New Advent*. 2020. URL: <http://www.newadvent.org/fathers/0103400.htm>.
- Tertullian. De Anima (On the Soul) 10. *New Advent*. 2020a. URL: <http://www.newadvent.org/fathers/0310.htm>.
- Tertullian. De Anima (On the Soul) 25. *New Advent*. 2020b. URL: <http://www.newadvent.org/fathers/0310.htm>.
- Tertullian. De Corona 8. *New Advent*. 2020c. URL: <http://www.newadvent.org/fathers/0304.htm>.
- The History of Science and Religion in the Western Tradition: An Encyclopedia / Ed. by G. Ferngren, E. Larson. New York: Garland Publishing, 2000. 608 p.

Куриляк Валентина Василівна

кандидатка технічних наук, доцентка, завідувачка кафедри філософії та релігієзнавства
Український гуманітарний інститут
вул. Інститутська, 14, Буча, 08292
докторантка, гуманітарний факультет
Національний університет «Острозька академія»
вул. Семінарська, 2, Острог, 35800
E-mail: valentina.kuryliak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5245-9700>

Стаття надійшла до редакції: 05.10.2020

Схвалено до друку: 15.11.2020

CONCEPT OF PRACTICES OF JEWISH AND EARLY CHRISTIAN MEDICINE

Kuryliak Valentyna V.

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department
of Philosophy and Religious Studies
Ukrainian Humanitarian Institute
14, Institutaskaia str., 08292, Bucha, Ukraine
Doctoral Student, Faculty of Humanities
The National University of Ostroh Academy
2, Seminarska str., 35800, Ostroh, Ukraine
E-mail: valentina.kuryliak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5245-9700>

ABSTRACT

The article examines the theological and philosophical origins of Jewish and early Christian medicine. We have shown that the basis of the medical practice of the ancient Jews and early Christians were the books of the Old Testament. The principles of nutrition, sanitation and hygiene have been considered in detail in the context of the topic. We also have analyzed the rules of care for sick people and the means used by the Jewish people in the treatment of infectious diseases. It has been shown that in order to prevent the spread of an infectious disease, Jews isolated an infected person from close contact with other people, thus avoiding the spread of various diseases and epidemics. Some Jewish works of the post-biblical period contain a description of the development of philosophy and ethics in medicine; the main ones are the Midrash, the Mishnah and the Talmud. In the article we also have analyzed conceptual medical foundations set forth in the Pentateuch of the Moses and the Talmud. It has been shown that the main attention of Jewish treatment practitioners was focused on disease prevention, as they attached great importance to the principles of ritual purity, which in turn was directly related to public hygiene. We also have studied a number of works of the early church fathers, who initiated the practice of caring for the physically ill. As a result, it was found that in the writings of the church fathers there are many mentions of surgery and treatment of mental illness.

Keywords: Jewish medicine, early Christian medicine, Early Church Fathers, Pentateuch of Moses.

REFERENCES

- Barnes, T. (1971). *Tertullian: A Historical and Literary Study*. London: Oxford University Press.
- Buck, A. H. (1917). *The Growth of Medicine from the Earliest Times to About 1800*. New Haven: Yale University Press.
- Ferngren, G. (2009). *Medicine and Health Care in Early Christianity*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Ferngren, G., & Larson, E. (2000). *The History of Science and Religion in the Western Tradition: An Encyclopedia*. New York: Garland Publishing.
- Gordon, R. (2014). *The Claims of Religion Upon Medical Men: Protestant Christianity and Medicine in Nineteenth-Century America*. Fayetteville: University of Arkansas.
- Jeremias, J. (1969). *Jerusalem in the Time of Jesus*. Philadelphia: Fortress Press.
- Kindii, O. (Trans.). (2002). *Didache: The Science of the Twelve Apostles*. Lviv: Ukrainian Catholic University. (In Ukrainian).
- Love, J. W. (2008). The Concept of Medicine in the Early Church. *The Linacre Quarterly*, 75(3), 225–238. DOI: <https://doi.org/10.1179/002436308803889503>.
- Merideth, A. E. (1999). *Illness and Healing in the Early Christian East*. Princeton: Princeton University.
- Origen. (2020a). Contra Celsum 3.12. *New Advent*. Retrieved from <http://www.newadvent.org/fathers/04163.htm>.
- Origen. (2020b). Contra Celsum 8.60. *New Advent*. Retrieved from <http://www.newadvent.org/fathers/04168.htm>.
- Palmer, R., Colton, J., & Kramer, L. (2007). *History of the Modern World to 1815*. Boston: McGraw-Hill.
- Selin, H. (2003). *Medicine Across Cultures History and Practice of Medicine in Non-Western Cultures*. New York: Kluwer Academic Publishers. DOI: <https://doi.org/10.1007/0-306-48094-8>.
- Slobodkin, V. I., & Levytska, V. M. (2012). Food Poisoning by Phycotoxins: Etiology, Clinic, Prevention (Literature Review). *Problems of Nutrition*, 1–2, 36–49. (In Ukrainian).
- St. Basil of Caesarea. (2020). Letter 189: To Eustathius the Physician. *New Advent*. Retrieved from <http://www.newadvent.org/fathers/3202189.htm>.
- St. Irenaeus. (2020). Against Heresies (Book IV, Preface). *New Advent*. Retrieved from <http://www.newadvent.org/fathers/0103400.htm>.
- Tertullian. (2020a). De anima (On the Soul) 10. *New Advent*. Retrieved from <http://www.newadvent.org/fathers/0310.htm>.
- Tertullian. (2020b). De anima (On the Soul) 25. *New Advent*. Retrieved from <http://www.newadvent.org/fathers/0310.htm>.

Tertullian. (2020c). De corona 8. *New Advent*. Retrieved from <http://www.newadvent.org/fathers/0304.htm>.

The Epistle of Pseudo-Barnabas. (2020). *Pravoslavnaya Biblioteka – Orthodox Library*. Retrieved from <http://pravbiblioteka.ru/reader/?bid=67691>. (In Russian).

Article arrived: 05.10.2020

Accepted: 15.11.2020